

Б. М. ШАМРАЙ

**КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ
ПРАВ ТА СВОБОД
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
В УКРАЇНІ**

Монографія

ЮРІНКОН ІНТЕР
Київ–2025

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Закладу вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права»
(Протокол № 2 від 26 вересня 2024 року)*

Рецензенти:

Петков Сергій, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи у військах (силах) факультету соціальних та поведінкових наук Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Сопільник Ростислав, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри судоустрою, прокуратури та адвокатури, Львівський університет бізнесу та права;

Захаріна Тетяна, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного Університету імені Тараса Шевченка, доктор педагогічних наук, доцент

Шамрай Б. М.

Ш19 **Конституційні гарантії прав та свобод військовослужбовців в Україні:** монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2025. 256 с.

ISBN 978-966-667-871-6

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України наукове дослідження гарантій прав та свобод такої категорії осіб, як військовослужбовці Збройних Сил України й інших військових формувань, на основі аналізу конституційного права та законодавства набуло особливого значення. Перспективним удосконалення національного законодавства, яке регулює гарантії прав та свобод військовослужбовців, саме в цей час має бути приділена увага науковців та практиків. Розуміння теоретико-методологічної основи, сутності та класифікації гарантій прав та свобод військовослужбовців через розкриття загальносоціальних й правових (юридичних) гарантій прав та свобод військовослужбовців, механізму їх реалізації в Україні й зарубіжних країнах світу, є запорукою національної стабільності України.

Видання стане в пригоді, перш за все, офіцерам, які здійснюють соціально-правову роботу в Збройних Силах України, курсантам, які опановують знання у визначеній сфері, соціальним працівникам, військовим, які проходять службу або звільнились, членам їх родин, а також фахівцям органів, що надають соціальну допомогу, волонтерам і всім, хто цікавиться правом, соціальною роботою, соціологією, психологією та військовими науками.

УДК 342.726-057.36(477)(02)

Видавництво «Юрінком Інтер» прагне сталою майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. Ця книга виготовлена з паперу, сертифікованого Forest Stewardship Council®

ISBN 978-966-667-871-6

© Шамрай Б. М., 2025

© Юрінком Інтер, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1. ДОКТРИНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ І НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ ТА СВОБОД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	
§ 1.1. Доктринальні дослідження гарантій прав та свобод військовослужбовців	10
§ 1.2. Нормативно-правове закріплення гарантій прав та свобод військовослужбовців	27
РОЗДІЛ 2. ГАРАНТІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: МЕТОДОЛОГО-КОНСТИТУЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА	
§ 2.1. Методологія дослідження гарантій прав та свобод військовослужбовців	59
§ 2.2. Поняття, сутність і класифікація гарантій прав та свобод військовослужбовців	68
§ 2.3. Загальносоціальні гарантії прав та свобод військовослужбовців	83
§ 2.4. Правові (юридичні) гарантії прав та свобод військовослужбовців	93
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ (ЮРИДИЧНІ) ЗАРУБІЖНІ Й МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	
§ 3.1. Правові (юридичні) гарантії прав та свобод військовослужбовців у зарубіжних країнах	133
§ 3.2. Міжнародно-правові гарантії прав та свобод військовослужбовців	152
ПІСЛЯМОВА	183
ЛІТЕРАТУРА	195
ДОДАТКИ	217

ПЕРЕДМОВА

Динамічні зміни геополітичної ситуації у світі та останні події в Україні, пов'язані з наявністю воєнного стану в країні та призовом громадян на військову службу під час мобілізації, порушили проблему реформування Збройних Сил та інших військових формувань нашої держави, що потребує вирішення багатьох проблем, у тому числі стосовно гарантій прав та свобод військовослужбовців. Питання гарантій прав та свобод військовослужбовців в умовах проведення сучасної військової реформи в Україні набуває надзвичайно важливого значення і безпосередньо впливає на її результати та стан боєготовності Збройних Сил України й інших військових формувань.

Незважаючи на те, що Конституція України проголошує цілу низку прав та свобод людини і громадянина, реальне гарантування прав та свобод військовослужбовців на сьогодні є недостатньо ефективним. Крім того, урахувуючи збільшення чисельності Збройних Сил та інших військових формувань України, а також досвід проведення антитерористичної операції на сході нашої держави, питання гарантій прав та свобод військовослужбовців стало однією з актуальних проблем сучасності.

До сьогодні питання гарантій прав та свобод військовослужбовців у нашій країні залишається не дослідженим. У національній юридичній літературі наведено лише їх загальну характеристику. Учені розглядають питання гарантій прав та свобод людини загалом, а гарантіям прав та свобод військовослужбовців як певної категорії осіб приділяється недостатньо уваги.

Водночас наукові погляди щодо гарантій прав та свобод військовослужбовців тісно пов'язані з розвитком людської цивілізації й уявлень про права та свободи людини і громадянина. Вагомий внесок у розвиток наукових поглядів у сфері гарантування прав та свобод людини і громадянина зробили видатні мислителі давнини: Аристотель, І. Бентам, Г. Гегель, Т. Гоббс, І. Кант, Дж. Локк, Н. Макіавеллі, Платон, Полібій, Сократ, Цицерон та ін. Цю ідею збагачували, поглиблювали та боролися за її реальне втілення в життя видатні мислителі України: М. С. Грушевський, М. П. Драгоманов, Б. О. Кістяківський, М. М. Ковалевський, М. І. Костомаров, П. І. Лінницький, Г. С. Сковорода, Т. Г. Шевченко та ін. Питанням конституційних прав та свобод людини і громадянина та їх гарантій присвячено наукові праці таких зарубіжних та українських учених-правознавців, як М. О. Баймуратов, М. В. Вітрук, Л. Д. Воеводін, К. Г. Волинка, М. М. Гуренко, Д. О. Єрмоленко, Т. М. Заворотченко, А. М. Колодій,

В. В. Копейчиков, О. Г. Кушніренко, Л. І. Летнянчин, О. А. Лукашова, І. Й. Магновський, М. І. Матузов, А. Ю. Олійник, В. А. Патюлін, В. Ф. Погорілко, Ж. М. Пустовіт, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун, В. М. Скобелкін, Т. М. Слінько, О. В. Совгіря, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, Н. Г. Шукліна та ін.

Окремі питання щодо гарантій прав та свобод військовослужбовців досліджували й досліджують зарубіжні та вітчизняні вчені Є. І. Григоренко, В. В. Забарський, І. І. Качан, О. В. Коровніков, А. В. Кудашкін, Ю. І. Мігачов, Л. П. Медвідь, С. П. Пасіка, В. Й. Пашинський, В. Г. Стрекозов, А. М. Синиця. Проте комплексного наукового дослідження гарантій прав та свобод військовослужбовців в Україні на сьогодні не проведено.

З огляду на відсутність розробок із зазначеної теми, урахуовуючи вимоги сучасної юридичної науки та проведення військової реформи в нашій країні, можна з упевненістю стверджувати, що дослідження гарантій прав та свобод військовослужбовців є актуальним. Наявність воєнного стану в країні, призов громадян на військову службу під час мобілізації, а також досвід проведення антитерористичної операції зумовлюють потребу в належному науковому дослідженні гарантій прав та свобод військовослужбовців в Україні, у процесі якого доцільно врахувати позитивний досвід провідних країн світу, які пройшли шлях реформування власних збройних формувань та мають вагомий і позитивний досвід щодо реального гарантування прав та свобод військовослужбовців. Крім того, зазначене дослідження об'єктивно сприятиме розвитку та удосконаленню конституційного права і військового законодавства, а також практичній реалізації гарантій прав і свобод військовослужбовців в Україні.

Отже, метою цієї роботи є комплексне опрацювання гарантій прав та свобод військовослужбовців в умовах проведення сучасної військової реформи, аналізі чинного законодавства України та досвіду провідних країн світу, а також підготовці висновків, рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства стосовно гарантій прав та свобод військовослужбовців в Україні.

Об'єктом дослідження є конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні та зарубіжних країнах.

Предметом дослідження є конституційно-правові аспекти гарантій прав та свобод військовослужбовців в Україні.

При проведенні наукового дослідження використано сукупність відповідних методологічних підходів, принципів та методів, які ґрунтуються на вимогах об'єктивного й усебічного аналізу гарантій прав та свобод військовослужбовців. В основу методології дослідження

покладено такі загальнонаукові методи: діалектики, історичний, системний, аналізу та синтезу, дедукції та індукції. Із спеціальних методів використано формально-юридичний, порівняльно-правовий та історико-правовий методи.

Загальним методом дослідження є *метод діалектики*, що передбачає розгляд гарантій прав та свобод військовослужбовців як явища, яке визначається природою людини й умовами життя суспільства та пов'язане з іншими соціальними явищами і перебуває в постійному розвитку (підрозділ 1.1). Використання *історичного методу* дало змогу розкрити доктринальні аспекти еволюції гарантій прав та свобод військовослужбовців (підрозділ 1.1). Застосування *системного методу* дозволило визначити поняття, сутність гарантій прав та свобод військовослужбовців і здійснити їх класифікацію, а також визначити ієрархію державних органів, що є гарантами конституційно-правового статусу військовослужбовців, та їх повноваження у процесі реалізації гарантій прав та свобод військовослужбовців (розділи 2, 3). *Метод аналізу* надав можливість виділити ознаки гарантій прав та свобод військовослужбовців, з'ясувати їх сутність і здійснити класифікацію, розглянути особливості гарантій прав та свобод військовослужбовців в Україні й зарубіжних країнах, встановити недоліки законодавства стосовно гарантування прав та свобод військовослужбовців (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4, 3.1). Завдяки *синтезу* в системі законодавства гарантій прав та свобод виокремлено таку категорію осіб, як військовослужбовці (підрозділ 1.2). З метою пізнання сутності гарантій прав та свобод військовослужбовців, а також їх класифікації на підставі знань про гарантії прав та свобод людини загалом застосовано дедукцію (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4). Водночас використання *індукції* надало можливість виділити ознаки, за допомогою яких сформульовано поняття «гарантії прав та свобод військовослужбовців» (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4).

Використання *формально-юридичного та порівняльно-правового методів* дало змогу проаналізувати систему законодавства України й законодавства зарубіжних країн стосовно гарантування прав та свобод військовослужбовців і відпрацювати пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства з урахуванням позитивного досвіду провідних країн світу (підрозділи 1.2, 3.1, 3.2). Завдяки *історико-правовому методу* з'ясовано проблеми гарантій прав та свобод військовослужбовців, виявлено їх часткову відсутність або істотні прогалини, а також їх вплив і реалізацію в умовах сьогодення (підрозділ 1.2).

Розділ 1

ДОКТРИНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ І НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ ТА СВОБОД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Аналіз доктринальних досліджень та нормативно-правового регулювання гарантій прав і свобод військовослужбовців створив підґрунтя для низки ключових висновків, які визначають як актуальні проблеми, так і необхідні напрями вдосконалення правової системи захисту військових у сучасних умовах.

Наукова спільнота активно досліджує права людини в умовах демократичного суспільства, однак проблематика, пов'язана з гарантіями прав військовослужбовців, не отримала достатньої уваги, особливо в Україні.

У світлі сучасних військових конфліктів, посилення глобальних загроз та зростаючої ролі військових інституцій, питання правової захищеності військовослужбовців стає надзвичайно важливим. Сучасні дослідження зосереджуються здебільшого на загальних питаннях прав людини та міжнародних правових стандартів, що вимагає розробки нових підходів у контексті правового регулювання для осіб, залучених до захисту національних інтересів держави.

Наразі українські та зарубіжні науковці розглядають питання прав військовослужбовців як частину загального дискурсу з прав людини, проте дисертаційні дослідження та монографії, присвячені цій темі, залишаються обмеженими. Зокрема, у зарубіжній літературі представлено чимало праць щодо прав військовослужбовців у контексті міжнародного гуманітарного права, соціальних гарантій та психосоціальної підтримки, але все ще бракує робіт, що комплексно досліджують правові гарантії саме для військових у мирний час та в умовах внутрішніх реформ. В Україні ж такі праці майже відсутні, що підкреслює нагальність нашого дослідження.

Модернізація української армії, що триває з початку військових дій на Сході України з 2014 року, а на даний час вимагає суттєвих змін у правовому регулюванні гарантій прав військовослужбовців. Реалізація військової реформи має відбуватися з урахуванням не лише технічного й тактичного переоснащення збройних сил, але й забезпечення соціальних прав і гарантій військовослужбовців, що безпосередньо впливають на ефективність військових підрозділів. Одним з найважливіших аспектів цієї реформи є покращення системи правових та соціальних гарантій для військовослужбовців, оскільки саме вони визначають рівень мотивації та моральної стійкості військових.

Сучасні дослідження, в тому числі роботи як українських так і західних експертів, свідчать, що підвищення рівня соціального

забезпечення, страхування, правового захисту та медичної допомоги значно покращує показники бойової готовності армії та стабільності збройних формувань. Українська армія має прийняти ці напрацювання як невід'ємну частину реформи, зокрема через розширення нормативної бази, яка забезпечить реальні можливості реалізації прав військовослужбовців, закріплених Конституцією та іншими законодавчими актами.

Попри створену в Україні нормативно-правову базу, яка включає Конституцію, закони та підзаконні акти, система гарантій прав військовослужбовців залишається недосконалою. Дублювання деяких норм, прогалини в законодавстві, а також відсутність ефективних механізмів реалізації гарантій негативно впливають на їхню дієвість.

Особливо важливими є проблеми з реалізацією прав на соціальний захист, зокрема у питаннях житлового забезпечення та виплат компенсацій. Залишається нерозв'язаним питання забезпечення військовослужбовців сучасними стандартами медичної допомоги та реабілітації після служби, що є надзвичайно актуальним в умовах війни.

Зважаючи на сучасні виклики, є актуальним внесення змін до законодавства України, зокрема до Конституції та Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Пропозиції щодо вдосконалення механізмів забезпечення прав військовослужбовців повинні базуватися на сучасних міжнародних стандартах і включати розробку нових підзаконних актів, які б забезпечували реальні соціальні гарантії для військових та їхніх сімей.